

Yanardağ, U. (2020). Hayvan ve insan arasındaki bağ temelli sosyal çalışma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(2), 743-763.

Derleme

Makale Geliş Tarihi: 12.01.2020
Makale Kabul Tarihi: 17.04.2020

HAYVAN VE İNSAN ARASINDAKİ BAĞ TEMELLİ SOSYAL ÇALIŞMA

Animal-Human Bond Based Social Work

Umut Yanardağ*

* Dr. Öğr. Üyesi., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, uyanardag@mehmetakif.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-6854-1987

ÖZET

Sosyal çalışma mesleği insan odaklı bir meslek olarak gelişmiş olup bu durum sosyal çalışma müdahalelerinde sadece insanın iyiliğinin korunması ve geliştirilmesinin hedeflenmesini gündeme getirmiştir. Öte yandan, 1970'lerde ortaya çıkan çevre odaklı sosyal çalışma yaklaşımları, insanların iyiliği yerine canlıların iyiliğini odağına alan mesleki uygulamalara öncülük ederek insanların içinde bulunduğu flora ve faunayı koruma ve geliştirmeye yönelik mesleki uygulamalara zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda yeni sosyal çalışma uygulama alanları doğmuştur. Bu uygulama alanlarından biri literatürde veteriner sosyal çalışma olarak geçen hayvan ve insan arasındaki bağ temelli sosyal çalışmadır. Bu çalışma, hayvan ve insan arasındaki bağ temelli sosyal çalışma uygulamalarını açıklama amacıyla olup bu çerçevede hayvanların kaybı sonrası yas süreci ve sosyal çalışma, hayvan destekli müdahaleler, veteriner hekimler ve hayvanlara hizmet verenlerin şefkat yorgunluğuna yönelik mesleki müdahaleler açıklanacaktır.

Anahtar kelimeler: Hayvan ve insan arasındaki bağ, sosyal çalışma, veteriner

ABSTRACT

The profession of social work is developed as a human-oriented occupation and this case brought up the purpose of the protection and development of only the human well-being in terms of social work interventions. On the other hand, carrying out the professional practice focusing on the well-being of living creatures rather than human beings have been initiated within the framework of environment-oriented social work approached emerged in the 1970s. This leads up the emergence of the professional practice based on the protection and development of flora and fauna of human beings. In this regard, new social work practices have emerged. One of these fields of application which is referred as veterinary social work in literature is the animal-human bond based social work practices. The aim of the study is to address animal-human bond based social work. In this study, animal-human bond based social work practices, such as, the bereavement phase and social work after the loss of animals, animal supported interventions, the relationship between the violence towards animals and humans, professional interventions of veterinarians and the ones serving animals in terms of compassion fatigue will be discussed.

Key words: social work, animal-human bond, social work, veterinary

GİRİŞ

Tarih öncesinden bu yana, insanlar ve hayvanlar arasında bir bağ bulunmaktadır. Bazı mağara resimlerinde görülebilecek bu bağ, avcı toplumlarda avlanmayı kolaylaştırdığı gibi, tarih boyunca farklı şekillerde hayvanlarla yeniden kurulmuştur (Sife, 2005: 9). Günümüzde de insanlar ve hayvanlar arasındaki bağ, hayvanları insanların yaşamının bir parçası haline getirecek şekilde devam etmektedir.

Amerika Veteriner Hekimler Birliği'ne göre "hayvanlar ve insanlar arasındaki kurulan bağ, hem hayvanların hem de insanların sağlığı ve iyilik hali için karşılıklı fayda sağlayan dinamik bir ilişkidir" (AVMA, 2013; akt: Holcombe vd., 2005: 1). Hem hayvanlara hem de insanlara fayda sağlayan bu ilişkide yaşanan güçlükler, insanların iyilik halini artırmaya yönelik uygulamalarda hayvanların kullanılması, hayvanlarla çalışanların iyilik hallerinin artırılmasına yönelik uğraşlar, insanlar ve hayvanlar arasındaki ilişkinin sosyal bilimler için bir çalışma alanı haline gelmesini gündeme getirmiştir (Guilo, 2015: 136). Bu çerçevede antrozoolojik¹ bir alan oluşmuştur.

Sosyal çalışma alanında ekoloji ve hayvanlarla ilgili çalışmaların gerçekleştirilmeye başlamasıyla, insan odaklı bir meslek olan sosyal çalışma mesleği de yeni oluşan bu alanın bir parçası olmaya başlamıştır. Bu bağlamda, "Sosyal çalışma mesleği hayvanlar için neler yapabilir?" sorusu çerçevesinde 1975 yılından itibaren, hayvanlar ve insanlar arasındaki ilişkiye dair veteriner hekimliği mesleğinin uzmanlığı doğrultusunda çeşitli akademik çalışmalar gerçekleştirilmiştir (Dulmus ve Sowers, 2012). Bu çalışmalar yeni bir uygulama alanı olarak veteriner sosyal çalışma olarak da adlandırılan hayvan ve insan arasındaki bağ temelli sosyal çalışma uygulamalarını ortaya çıkarmıştır.

Hayvanların kaybı nedeniyle ortaya çıkan yasa yönelik çalışmalar, insana şiddet ve hayvana şiddet arasındaki ilişkinin anlaşılmasına yönelik uğraşlar, hayvan destekli müdahaleler, veteriner hekimler ve hayvanlara hizmet verenlerin şefkat yorgunluğuyla mücadele gibi (Halcombe, vd., 2016: 1) mesleki uygulamalar, evcil hayvanlara sahip insan sayısının her geçen gün artmasıyla beraber mesleki bir gündem haline gelmiştir.

Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2017 verilerine göre Türkiye'de evcil hayvan besleyen hane sayısı 1 milyon 554 bindir. Evcil hayvan sayısına dair istatistikler bulunamamasına karşın, evcil hayvan mama ve aksesuar alımlarının 7 yılda %25

¹ Antrozoolojik alanı, "insan ve insan dışı hayvanlar arasındaki çok boyutlu ve karmaşık ilişkileri incelemek, anlamak ve eleştirel bakış açısı ile değerlendirmek için geliştirilmiş" (Siddiq vd., 2018: 807) bir alan olarak tanımlamak mümkündür.

arttığı belirtilmektedir (Dünya, 2018). Her ne kadar hayvanlar ve insanlar arasındaki güçlükler bir psiko-sosyal sorun olarak ifade edilmese de evcil hayvan sahibi birey sayısının artması nedeniyle, hayvan ve insan arasındaki bağ temelli sosyal çalışma uygulamaları Türkiye için de önem arz etmektedir.

Türkiye’de de hayvan ve insan arasındaki bağ temelli sosyal çalışma uygulamalarının ele alınabilmesi için bu konuyla ilgili bilginin ortaya konulmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışma bu bağlamda, hayvan ve insan arasındaki bağ temelli sosyal çalışma uygulamalarını açıklamak amacıyla hazırlanmıştır. Bu amaca ulaşmak üzere hayvanların kaybıyla ortaya çıkan yas süreci ve sosyal çalışma uygulamaları, hayvan destekli müdahaleler, insana şiddet ve hayvana şiddet arasındaki ilişki ve veteriner hekimlerin ve hayvanlara hizmet verenlerin şefkat yorgunluğuna yönelik sosyal çalışma uygulamaları açıklanacaktır.

HAYVANLARIN KAYBIYLA ORTAYA ÇIKAN YAS SÜRECİ VE SOSYAL ÇALIŞMA UYGUAMALARI

Hayvanların insan hayatındaki yeri her geçen gün artmakta ve hayvanlar insanların oluşturduğu sosyal sistemlerin vazgeçilmez bir parçası haline gelmektedir. Bu durumu yapılan bir araştırmada görmek mümkündür. Araştırmaya katılan, hayvanlarla aynı yaşam alanını paylaşanların %70’i hayvanlarını çocukların yerine koyduğunu, %99’u ise hayvanlarını bir aile üyesi olarak gördüğünü belirtmektedir (Ciba, Seminer, 1996; akt: Ross, Baron-Sorensen, 2007: 6).

Hayvanlar ve insanlar arasında bir bağ kurulması, çeşitli sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu sorunlardan biri insanlar için iki uç bağlamda gerçekleşen hayvanların ölümü/kayıdır. Bu bağlamlardan birincisi insanların hayvanlarla güçlü bir bağ kurmamaları ve hayvanların ölümlerini önemsememeleridir. Günümüzde insanlar, hayvanları atmak istedikleri bir eşya gibi terk edebilmektedir (Quackenbus ve Glickman, 1984). Hayvan barınaklarına gidildiğinde görüleceği üzere, satın alınmış veya sahiplenilmiş çokça hayvan ya sokağa terk edilmekte ya da barınaklara bırakılmaktadır. Bu haliyle hayvanların hayatlarını kaybetmeleri, hayvanların sahipleri/ eski sahipleri için önem arz etmemektedir.

İkinci bağlam ise insanların hayvanlarla güçlü bir bağ kurmaları ve hayvanlarını kaybetmelerinden dolayı derin üzüntü içinde bulunmalarındır (Quackenbus ve Glickman, 1984). Hayvanlar, sahiplerine karşı kin tutmazlar. En ufak bir ilgi karşısında bile mutluluklarını gösterir, koşulsuz sevgi sunarlar (Duffey, 2005: 289). Bu çerçevede insanlar hayvanları, çocukları, en iyi arkadaşları ve sırdaşları gibi görürler (Butler ve DeGraff, 1996: 58). Bu durum, hayvanların ölümünün ardından duyulan yasın,

insanların ölümüne duyulan yas kadar etkili olmasına neden olabilmekte (Carmack, 1991: 80; Butler ve DeGraff, 1996: 58), hayvanlarını kaybeden bireyler, hayvanlarını kaybetmelerinden dolayı ortaya çıkan yası yönetebilmek için psiko-sosyal desteğe ihtiyaç duyabilmektedir. Bu durum hayvanların kaybı sonrası sosyal çalışma uygulamalarını beraberinde getirmektedir.

Planlı sosyal çalışma müdahalesi doğrultusunda gerçekleştirilen bu uygulamalar, tanışma ve ön değerlendirme aşamasıyla başlar. Bu çerçevede öncelikle danışan ve hayvan arasındaki bağın nasıl kurulduğu değerlendirilir. Zira, bireyler ve hayvanlar arasındaki ilişki biriciktir (Habarth, vd., 2007). Bu bağlamda bireyin biyo-psiko-sosyal özellikleri (Triebenbacher-Lookabaugh, 2000: 357), hayvanın özellikleri ve hayvan ve insan arasındaki ilişki, hayvan ve insanlar arasındaki bağın niteliğini belirleyebilmektedir. Bu nedenle, öncelikle danışan ve hayvan arasındaki bağın nasıl kurulduğunun belirlenebilmesi için bireyin biyo-psiko-sosyal özellikleri, sağlık durumları (Hewson, 2014a: 302), tinsel oryantasyonu ve aile özellikleri değerlendirilmesine ihtiyaç vardır.

Bu çerçevede yapılacak bir değerlendirilmede ele alınması gereken ilk unsur bireyin yaşıdır (Triebenbacher-Lookabaugh, 2000: 360). Carmack (1991: 85)'ın da belirttiği üzere yaşlılar hayvanların kaybindan daha fazla etkilenmektedir. İkinci unsur danışanın cinsel kimliğidir. Cinsel kimlik yasin farklı yaşanmasında etki eden bir diğer unsurdur (Hewson, 2014a: 303). Wrobel ve Dye (2003: 392) tarafından yapılan araştırmada bu durumu görmek mümkündür. Yapılan araştırmada, hayvanlarını kaybeden kadınların erkeklere göre daha fazla yas ve semptomlarını gösterdiği ortaya konmuştur. Üçüncü unsur, danışanın sağlık durumu, dördüncü unsur ise danışanın tinsel durumudur. Lee (2015: 6) tarafından yapılmış araştırmada ortaya konulduğu üzere din, hayvanları kaybetmekten dolayı oluşan yas süreçlerinde iyileştirici bir etkiye sahiptir. Hastanın tinsel oryantasyonunun değerlendirilmesi bu bağlamda önem arz etmektedir.

Hayvanlar ve insan arasındaki bağın nasıl kurulduğunu anlamak için değerlendirilmesi gereken bir başka unsur, hayvanların bir transfer objesi haline getirilip getirilmediğidir. Zira insanlar hayvanları bir transfer objesi haline getirebilmektedir. Beck ve Katcher (1983), hayvanlarla yaşayan çocukların büyümesiyle, hayvanların ideal annenin özelliklerinin çoğunu edindiği, koşulsuz sadakat, özenli olma gibi anne ile kurulan primer simbiyotik ilişkinin unsurlarını barındırdığını belirtmektedir. Ayrıca Beck ve Katcher (1983) hayvanların çocukların yerine konulduğunu da belirtilmektedir (akt: Robin MCM, Bense, 1985). "Yerine geçme" olarak adlandırabileceğimiz bu süreç hiç doğmamış bir bebek (hayvanlarını

çocuklarının yerine koyma), hayatta olmayan bir yakın veya uzakta bulunan bir sevgiliyle ilgili olabilmektedir (Albert ve Bulcroft, 1988: 545).

Danışan ve hayvan arasındaki ilişki, insanların oluşturduğu bir sosyal sistem olan aile açısından da farklılıklar barındırmaktadır. Aile yaşam döngüsü, aile yapısı, aile bireylerinin duygusal ve fiziksel açıdan güçlü veya zayıf olmaları, aile üyelerinin duygusal olarak yetersizliği danışan ve hayvan arasındaki ilişkinin niteliğini ve biçimini farklılaştırabilmektedir (Levinson, 1968, akt: Triebenbacher-Lookabaugh, 2000: 365). Bowen'a göre hayvanlar ailenin farklılaşmamış ego kütesidir, ailenin duygusal yapısının bir parçasıdır (Bowen, 1995, akt: Robin MCM ve Bense, 1985: 68) ve aile sisteminde üçgenleşmeye yol açabilecek ikili hatta üçlü ilişkiler oluşturmaktadır. Bu ilişkiler aile sisteminin tüm üyelerini doğrudan veya dolaylı olarak etkilediği (Triebenbacher-Lookabaugh, 2000: 360) için danışanın ailesi de danışan ve hayvan arasındaki bağın nasıl kurulduğuna dair değerlendirmelerde ele alınmalıdır.

Danışan ve hayvan arasındaki bağın nasıl kurulduğuna dair değerlendirmenin yanı sıra, hayvanın ölmeden önceki durumu, hayvanın ölüm nedeni ve danışanın yası nasıl yaşadığı hayvan ve insan arasındaki bağ temelli sosyal çalışma uygulamaları çerçevesinde değerlendirilmelidir. Bu bağlamda ilk olarak, hayvanın yaşı, ölmeden önceki sağlık durumu ve ölüm nedeni ele alınmalıdır (Triebenbacher-Lookabaugh, 2000: 357). Zira, hayvanlar ölmeden önce bir hastalıkla karşı karşıyaysa veya hayvanların ölümü normal bir şekilde gerçekleşmişse kayıp sonrası gelişen yas süreci farklı şekillerde yaşanabilmektedir (Corr, 2004). Bu durumu ötenazi süreciyle açıklamak mümkündür. Hayvan sahipleri ötenazi sürecinde beklenen bir yas ile karşı karşıyadır (Dawson, 2010; akt: Hewson, 2014b: 303). Ancak öte yandan, ötenazi kararının doğru alınıp alınmadığına dair şüphe hayvan sahiplerinin suçluluk ve öfke yükünü arttırmakta, yasin daha uzun bir şekilde yaşanmasına neden olmaktadır (Planchon, vd., 2002: 107).

İkincil olarak, danışanın yası nasıl yaşadığı değerlendirilmelidir. Yapılan çalışmalar, hayvanlarını kaybeden insanların çoğu zaman çok ağır bir şekilde yas yaşadığını, hayvanların kaybına verilen tepkilerin, insanların ölümüne verilen tepkilere benzer olduğunu ortaya koysa da (Butler ve DeGraff, 1996: 58) insanların kayıpla gelişen yas süreciyle hayvanların kayıpla gelişen yas süreci birbirinden farklıdır. Bu durumun çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bu nedenlerin birincisi, toplumsal desteğin yokluğudur (Hewson, 2014b: 303). Her ne kadar, insan ve hayvanlar arasındaki bağı, insanlar değerli bir şey olarak inşa etme eğilimine sahip olsa da insanlar ve hayvanlar arasında kurulan bağ toplum tarafından anormal olarak kabul edilebilmektedir (Morley

ve Fook, 2000: 136). Bu durum, hayvanların kaybıyla gelişen yasın insanların kaybıyla gelişen yastan farklı bir şekilde yaşanmasına neden olmaktadır. Tanınmayan yas (*disenfranchised grief*) olarak adlandırabilecek bu süreç, hayvan sahiplerinin kayıplarında toplumsal bir destek alamamasına yol açmaktadır (Haris,1984, akt: Turner, 2003: 70). İkinci neden ötenazi kararına dair suçluluk hissidir. Üçüncü neden, hayvanların kaybının önemli bir ilişki (eşin kaybı gibi) veya deneyimle ilişkilendirilmesidir. Dördüncü neden, hayvanların yaşam süresinin kısa olması nedeniyle ortaya çıkan ölüm sıklığıdır (Hewson, 2014b: 303).

Öte yandan, her ne kadar hayvanın kaybıyla oluşan yas, normal yas sürecine göre farklılıklar barındırsa da, Ross ve Baron-Sorensen (2007)'e göre insanların tepkileri açısından diğer yas süreçlerine benzer bir süreçtir. Hayvanlarını kaybeden bireyler bu çerçevede kayıp yas sürecinin inkâr, öfke, pazarlık, depresyon ve kabullenme aşamalarını yaşarlar. Bu çerçevede hayvanlarını kaybedenlerin belirli özelliklerinin olduğu söylenebilir. Weisman (1990) hayvanlarını kaybedenlerin özelliklerini, insani vasıfların başka varlığa atfedilmesi olarak açıklanabilecek insan biçimcilik (antropomorfizm), empati, ölen hayvanın düşünceleriyle meşgul olma, pişmanlık ve geri dönüşlerin (flash back) yanı sıra ölen hayvanı birincil bağlama figürü olarak görme eğilimi olarak açıklamaktadır (akt: Pakman vd., 2011: 343).

Quackenbush (1982) ise yapmış olduğu bir araştırmada, hayvanlarını kaybeden bireylerin özelliklerini günlük rutinlerinden ve sosyal aktivelere uzaklaşma, yemek yemede güçlük, uyku sorunu yaşama olarak ortaya koymuştur (akt: Carmack, 1985: 155). Öte yandan Carmack (1985: 158), yas yaşayan hayvan sahiplerinin, kederli olduğunu, yalnızlık, umutsuzluk ve pişmanlık içinde bulduklarını, ağladıklarını, şok, zihinsel acı ve uyuşukluk yaşadıkları ve kayıp yas ile gelişen duyguları yönetememekten korktuklarını belirtmektedir.

Sosyal çalışmacılar, tanışma ve ön değerlendirme aşamalarında yapmış oldukları görüşmeler ve Hunt ve Padilla (2006) tarafından geliştirilen Evcil Hayvan Yası Anketi (*Pet Bereavement Questionnaire*) gibi ölçme araçlarıyla, danışanların ve danışanların oluşturduğu sistemlerin yas sürecini nasıl yaşadığını ortaya koyarak mesleki uygulamalar planlamalı ve uygulamalıdır. Gerçekleştirilebilecek uygulamaları mikro, mezzo ve makro düzeyde açıklamak mümkündür.

Mikro Düzeyde Mesleki Uygulamalar

Turner (2003), sosyal çalışmacıların kayıp yas sürecinde çeşitli görevlerinin bulunduğunu belirtmektedir. Bu görevlerin ilki hayvanın kaybı nedeniyle oluşan yas sürecinin normalleşmesini sağlamaktadır. Sosyal çalışmacıların kayıp yas sürecinde

ikinci görevi danışanların yas hakkında konuşmalarını olanaklı kılmaktadır. Zira, danışanların hayvanların ölümüyle ilgili duygu ve düşüncelerinin sözlü olarak ifade edilmesine olanak vermesi iyileştirici bir unsur olabilmektedir. Bu bağlamda, sosyal çalışmacılar aktif bir dinleyici olarak kabul edilmemiş bir yas süreci yaşayan ve sosyal çevreleriyle yas sürecindeki duygularını konuşamayan danışanların konuşması için bir fırsat sağlamalıdır (Turner, 2003: 75).

Sosyal çalışmacıların, üçüncü görevi kayıp yas sürecinde danışanların karar verme süreçlerine katkı sağlamalarıdır. Hayvanın kaybının ardından, çocuklara bu kaybının nasıl söyleneceği, başka bir hayvan alınıp alınmayacağı, ötenazi kararı gibi konularda, sosyal çalışmacılar danışanları desteklemelidir (Turner, 2003: 76). Öte yandan, sosyal çalışmacılar, tüm çalışmalara ek olarak danışanlar ve hayvanlar arasında, devam eden bir bağın kurulmasına yardımcı olmalıdır. Devam eden bağa dair teoriler, canlının fiziksel olarak ayrılmasından sonra bile, insan ile hayvan arasındaki bağın sürdürülebilir olduğu üzerine kuruludur (Packman vd., 2011, akt: Schmidt vd., 2018: 1). Bu çerçevede devam eden bağ kurmanın amacı, "bireyin ölen canlıyla olan ilişkisini sonlandırmak yerine, kayıp ve yas bağının anlamını dönüştürmek ve aşmaktadır" (Field,2008, Klass ve ark.,1996, akt: Habart, ve ark., 2017: 652). Devam eden bir bağın kurulması için çeşitli uygulamalar gerçekleştirilebilir. Bu çerçevede anma toplantılarının düzenlenmesi, anı defterinin oluşturulması vb. etkinliklerin oluşturulması gibi etkinliklerin gerçekleştirilmesi sağlanmalıdır.

Mezzo Düzeyde Mesleki Uygulamalar

Mezzo düzeyde gerçekleştirilecek çalışma kayıp yas destek gruplarının yürütülmesidir. Kayıp yas destek grupları, kayıpların yarattığı etkileri kolaylaştırmaya fayda sağlayan uygulamalardır. Çoğu veteriner hekim, hayvanların kaybı sonrası kayıp yas destek gruplarının faydalı olduğunu belirtmektedir (Hart, vd., 1987).

Kayıp yas destek grupları, hayvanlarını kaybeden danışanların duygularını güvenli ve anlaşılabilir şekilde ifade edebilmelerine olanak sağlayabileceği gibi, danışanların hayvanlarını kaybeden tek kişi olmadıklarını anlamalarına yardımcı olur (Ross, Baron-Sorensen, 1998: 137). Destek grupları yüz yüze olabileceği gibi internet, sosyal medya, telefon çağrı hattı gibi çeşitli araçlarla da gerçekleştirilebilir (Korgan ve Erdman, 2019). Öte yandan destek grupları, devam eden terapötik süreçlerle birlikte de gerçekleştirilebilir (Ross, 2005: 156).

Destek gruplarını yöneten liderler, insan ve hayvanlar arasındaki bağı anlamalıdır. Öte yandan, grup liderleri öfkeyi yönetebilmeli, her konuşmacının konuşmasını

sağlamalı, intihar, maddenin kötüye kullanımı veya akıl hastalıklarının önlenmesine yönelik müdahaleleri sağlayabilecek beceriye sahip olmalıdır (Ross, Baron-Sorensen, 2007: 186).

Sosyal çalışmacılar tarafından yürütülen kayıp yas destek gruplarına Dunn ve diğerleri (2005) tarafından gerçekleştirilen kayıp yas destek grubunu örnek vermek mümkündür. Dunn ve diğerleri (2005) tarafından hayvan hastaneleri vb. alanlarda dağıtılan hayvanların kaybindan sonra kayıp-yas süreçleri hakkında bilgilendirme broşürleri ve veteriner hekimler aracılığıyla bir araya getirilen grup üyeleriyle gerçekleştirdikleri grup çalışması, homojen özellikleri olmayan 8-12 bireyden oluşmuştur. Açık grup olarak gerçekleştirilen grup çalışması dört oturumda tamamlanmıştır. Her Cuma 18.00-20.00 saatleri arasında gerçekleştirilen oturumlarda:

- Ötenazi sürecinin karmaşıklığı göz önünde bulundurularak hayvanların yaşam süreleri ve hayvan hastayken ki yaşam kalitesi
- Hayvanların kaybı nedeniyle duyulan kayıp yas ve tepkileri
- Kayıpla baş etme süreçleri konuşulmuştur (Dunn vd., 2005).

Makro Düzeyde Mesleki Uygulamalar

Makro düzeyde gerçekleştirilecek sosyal çalışma uygulamalarına; kayıp yas gruplarının yürütülmesine yönelik mekanizmalarının oluşturulması, hayvanlarını kaybedenlerin barınaklarda gönüllü olmasının sağlanmasına yönelik gönüllülük yönetim programlarının geliştirilmesi örnek verilebilir. Öte yandan Mader ve Hart (1992), makro uygulamalar doğrultusunda ABD’de hayvanlarını kaybedenlere yönelik bir kayıp yas destek hattının kurulduğunu belirtmektedir. Ayrıca, farklı ülkelerde yerel ve ulusal örgütler, kayıp yas gruplarını desteklemektedir. Hayvanların kaybı nedeniyle oluşan kayba yönelik çalışmalar yapan örgütlerinin kurulması makro çalışmalara verilebilecek bir diğer örnektir.

HAYVAN DESTEKLİ MÜDAHALELER

Hayvan ve insan arasındaki bağ temelli sosyal çalışma uygulamalarının bir başka boyutu, hayvan destekli müdahaledir. Hayvan destekli müdahaleler, bir hayvanla bir veya birden fazla kişiye insan sağlığı üzerinde olumlu etki sağlama veya iyilik halini artırma amacıyla gerçekleştirilen terapötik uygulamalardan oluşur (Palley vd., 2010: 51). Bir başka tanıma göre hayvan destekli müdahaleler insan ve hayvan arasındaki bağı tedavi sürecinin bir parçası haline getirmek amacıyla belirli kriterleri karşılayan eğitilmiş hayvanlarla gerçekleştirilen uygulamalardır. Hayvan destekli müdahalelerin

çeşitli amaçları bulunmaktadır. Bu amaçları O'Callaghan (2008) aşağıdaki gibi tanımlamıştır.

1. *Terapötik ilişkide ilişki kurma.*
2. *İçgörünün kolaylaştırılması.*
3. *Danışanın sosyal becerilerini geliştirmek.*
4. *Danışanın ilişki becerisini geliştirmek.*
5. *Danışanın kendine güvenini artırmak.*
6. *Belirli bir davranışın modellenmesi.*
7. *Duyguların paylaşımını teşvik etmek.*
8. *Danışan için davranışsal ödül.*
9. *Terapötik ortamda güvenin artırılması.*
10. *Terapötik ortamda güvende olma duygularını kolaylaştırmak* (akt: Chander, 2012: 140).

O'Callaghan (2008), hayvan destekli müdahaleler için 18 teknik ve 10 amaç tanımlamıştır. Bu teknikler aşağıdaki gibidir:

1. *Terapist, danışanların terapi hayvanıyla ilişkisini açıklar veya yorumlar.*
2. *Terapist, terapi hayvanına dokunma, sevgi ve ilgi gösterme konusunda danışanı teşvik eder.*
Terapist, danışanı seans sırasında terapi hayvanıyla oynamaya teşvik eder.
3. *Terapist, danışanın terapi hayvanına, danışanın sıkıntısı veya endişesi hakkında bilgi vermeye teşvik eder.*
4. *Terapist ve danışan geleneksel terapötik ortamın dışında uygulama gerçekleştirir.*
5. *Terapist terapi hayvanıyla etkileşime girerek hayvanın püf noktalarını anlamasını ve komutları takip etmesini sağlar.*
6. *Terapist, danışanı terapi hayvanıyla oyunlar oynamaya (numaralar yapmaya) teşvik eder.*
7. *Terapist, danışanı terapi hayvanına komutlar vermeye teşvik eder.*
8. *Terapist, spontan danışan-hayvan etkileşimlerini yorumlar veya yansıtır.*
9. *Terapist, hayvanın aile öyküsü hakkında bilgiyi (örneğin, soy, cins, türler) danışanla paylaşır.*
10. *Terapi hayvanının geçmişi hakkında diğer bilgiler danışanla paylaşılır.*
11. *Terapist, hayvan hikayeleri, hayvan temalı metaforlar danışanlarla paylaşır.*
12. *Terapist, danışanı terapötik hayvanlarla hikâye kurmaya teşvik eder.*
13. *Terapist, bu köpek en iyi arkadaşın olsaydı, kimsenin bilmeyeceği neler bilirdi ve/veya nasıl hissettiğini Rusty (terapi köpeği) söyle, ben sadece not alacağım gibi sorularla hayvanla-danışan arasındaki ilişkiyi, terapötik amaçlarla kullanılır.*
14. *Terapist, terapi hayvanının spesifik roller üstlendiği deneyimleri canlandırmaya / yeniden yaratmaya teşvik eder.*

15. *Terapi hayvanı herhangi bir direktif müdahale olmaksızın bulunur.*

16. *Terapist, terapötik bir hayvana sahip danışan için özel yapılandırılmış faaliyetler yaratır.*

17. *Terapi hayvanı, terapötik tartışmayı kolaylaştıran kendiliğinden gelişen zamanlarda terapi hayvanı danışanla ilgilenir” (akt: Chander, 2012: 139).*

Hayvan destekli müdahaleler, okullardan, hastanelerden, uzun süreli bakım tesislerinden yararlan popülasyonlar gibi farklı popülasyonlara yönelik terapötik bir tedavi yöntemi olarak kullanılmaktadır (Burke ve Iannuzzi, 2014). Hayvan destekli müdahalelerin uygulama alanlarını Çizelge 1’deki gibi tanımlamak mümkündür.

Çizelge 1: Hayvan Destekli Müdahalelerin Uygulama Alanları

Uygulama Alanları	Amaç
Psiko-eğitim amaçlı	Sosyalleşme yönü zayıf ya da gelişmemiş olan çocuklarda Davranış bozukluklarında Akademik başarısı düşük ve kendine güveni az olan çocuklarda
Saldırgan davranışın azaltılması	Hapishanelerde Mahkumların olduğu akıl hastanelerinde İslahevlerinde
Psikiyatrik durumlar	Hafif veya orta dereceli otizm Yaşlı bireylerde depresyon semptomlarının tedavisi ve önlenmesinde Anksiyete Nöro-psişik gerginlik
Tıbbi Müdahaleler	Hastalıkların iyileşme dönemi Arteryel hipertansiyon Kardiyopatiler Kronik kas-sinir sistemi hastalıkları

Chander (2012), farklı terapötik yaklaşımlarda hayvan destekli uygulamalarının farklılaştığını belirtmekte olup çizelge 1’de görüldüğü üzere yaklaşımlar, hayvan destekli müdahalenin amacı, tekniği ve müdahaleyle oluşan terapötik olanağı aşağıdaki gibi açıklamaktadır.

Öte yandan hayvan destekli müdahaleler, çeşitli sosyal çalışma danışan gruplarının iyilik halini artırmaya yönelik kullanılmaktadır. Bu grupları, çocuklar, yaşlılar ve mahkumlarla örneklendirmek mümkündür. Altschiller (2011) çocuklara yönelik programları, hayvan destekli programlar, otistik çocuklara yönelik programlar, hipoterapi, yunus destekli terapiler olarak açıklamaktadır. Çocuklara yönelik okuma destekli programların ilki, okuma güçlüğü çeken çocukların okuma becerilerini artırmak için ilk defa 1999'da uygulanan hayvan destekli okuma programdır. Bu programla okuma güçlüğü yaşayan öğrencilerin hayvanlar aracılığıyla okuma becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmektedir (Roux vd., 2014: 657)

Hayvan destekli okuma programları, başkalarının önünde okurken kaygı duyan, kendilerini başarılı hissetmeyen çocuklara yönelik tasarlanmıştır. Bu çerçevede, çocukların okurken başarılı, sakin ve mutlu hissetmelerini sağlamak amacıyla köpekler kullanılmaya başlanmıştır (Walsh, 2017: 4). Yapılan araştırmalar, okuma destekli programların, okuma güçlüğü çeken çocukların okuma becerilerinin hayvanlar aracılığıyla arttığını ve çocukların anksiyete düzeylerinin düştüğünü ortaya koymaktadır. Newlin (2003), çocukların okuma becerilerinin iki derece yükseldiğini, Black (2009), Bueche (2003), Morgan (2008), Newlin (2003) ise çocukların kendilerine güvenlerinin arttığını ve anksiyetelerinin düştüğünü belirtmektedir (akt: Roux vd., 2014: 657).

Çocuklara yönelik bir diğer hayvan destekli müdahale, otistik çocuklara yönelik hayvan destekli müdahaledir. Otizm tanısı olan çocuklara hayvan destekli terapilere dair çeşitli çalışmalar vardır (Carlisle, 2015). Bu çalışmalardan biri Wild (2012) tarafından gerçekleştirilen çalışmadır. Wild (2012) köpekle yaşayan otizm tanısı almış çocukların, köpekle yaşamayan çocuklara göre daha fazla sosyal tepki gösterdiklerini ortaya koymuştur (Wild, 2012; akt: Carlise, 2014: 115). Bir başka çalışmada ise, hayvan destekli müdahale köpeği ile yaşamaya başlayan çocukların daha mutlu olmaya başladığı, anksiyetelerinin ve duygusal patlamalarının azaldığı (Burrow vd., 2008: 60) belirtilmektedir.

Çocuklara yönelik bir başka hayvan destekli müdahale yöntemi, "atın doğal yürüyüşünü ve hareketini motor ve duygusal girdi sağlamak için kullanan fiziksel, mesleki ve konuşma ile ilgili" terapi olan hipoterapidir (Koca ve Ataseven, 2015: 247). Literatüre bakıldığında fiziksel hastalığı olan çocuklarda hipoterapi uygulamasının fiziksel yararlarının olduğu belirtilse de (All, Loving ve Crane 1999; Osborne ve Selby 2010, akt: Muslu ve Çonk; 2011:86), Altschiller (2011) otizm tanılı çocuklar gibi

zihinsel rahatsızlığı bulunan çocuklar içinde hipoterapinin kullanılabileceğini belirtmektedir.

Çocuklara yönelik gerçekleştirilen bir başka hayvan destekli müdahale yunus terapisi'dir. Her ne kadar yunusların terapide kullanımına dair etik tartışmalar varsa da yunuslarla birlikte yüzmenin pozitif terapötik etkilerin olduğu belirtilmektedir (Altschiller, 2011:17).

Hayvan destekli müdahalenin kullanıldığı bir diğer sosyal çalışma danışan grubu yaşlılardır. Psikiyatrik rahatsızlıkları olan yaşlılar başta olmak üzere yaşlılara yönelik hayvan destekli terapi uygulamaları kullanılmaktadır. Hayvan destekli müdahalenin, demans ve alzheimer tanılarında iyileştirici özelliği bulunduğunu ortaya koyan araştırmalar bulunmaktadır (Zisselman, 1996; Mosello, vd., 2011, Kanamori, vd., 2001, akt: Peluso vd., 2018: 2). Öte yandan, Moretti ve diğerleri (2001) tarafından hayvan destekli terapi çalışmalarına katılmış yaşlılara yönelik yapılmış bir araştırmada, hayvan destekli terapi çalışmalarına katılan yaşlıların, depresyonlarının %50 oranında iyileştiği, mutluluk, refah ve işlevlerinin arttığı ortaya konulmuştur (Moretti vd.. 2011: 128).

Mahkumlar, hayvan destekli müdahalelerinin kullanıldığı bir başka gruptur. Hapishanelerde düzenlenen hayvan destekli müdahale programları, mahkumların sosyalleştirmesi, özgüvenin artırılması ve onlara sorumluluk verilmesi konusunda fayda sağlamaktır (Briton ve Button, 2005, akt: McCormick, 2016: 103). Öte yandan, Contalbrigo ve diğerleri (2017) tarafından madde kullanımı nedeniyle tutuklu mahkumlar üzerine yapılmış bir çalışmada, hayvan destekli müdahalenin sosyal becerileri arttırdığı, özlem, endişe ve depresyon belirtilerinin azalttığı ortaya konulmuştur.

Hayvan Destekli Müdahalelerde Sosyal Çalışmacıların Rol ve Sorumlulukları

Hayvan destekli müdahalede sosyal çalışmacıların çeşitli rol ve sorumlulukları bulunmaktadır. Bu sorumlulukları iki başlıkta ele almak mümkündür. Bu başlıklar hayvanlara karşı rol ve sorumluluklar ve insanlara karşı rol ve sorumluluklardır. Hayvanların beslenmesi, aşırı sıcak çevreye maruz bırakmama gibi çevresel koşullar sağlama, sağlıklarına dikkat etmek, yalnızlık, anksiyete gibi durumların oluşmaması için hayvanlara ilgi gösterilmesi, akıl sağlığının korunması gibi hayvanların ihtiyaçları bulunmaktadır (Stafford ve Mellor, 2009, akt: Taylor vd., 2014: 142). Bu ihtiyaçların karşılanmasında sosyal çalışmacıların mesleki rollerini kullanması gerekmektedir. Hayvan destekli müdahalelerde insanlar karşı sosyal çalışmacıların rol ve

sorumluluklarını ise Yeşilkayalı ve Ofluoğlu (2018) Çizelge 2'deki gibi tanımlamaktadır.

Çizelge 2: Hayvan Destekli Müdahalelerde İnsana Karşı Sorumluluklar

Rol	Açıklama
Danışman	Danışanın sorununu tanıma, değerlendirme ve teşhis ile dengeyi korumaya yönelik bakım ve sosyal tedavi işlevi
Bağlantı Kurucu	Danışanın durumunu ve kaynakları değerlendirme, hizmet sunum sistemleri arasında bağlantı kurma işlevi
Öğretici	Toplumsal ve günlük yaşam becerilerinin öğretilmesi, davranış değişikliğinin kolaylaştırılması, temel koruma işlevi
Savunucu	Vaka savunuculuğu ve/veya danışan savunuculuğu
Personel Geliştirici	Meslektaşlara süpervizyon sağlanması ve oryantasyonlarının ve eğitimlerinin geliştirilmesinde rol üstlenmesi
Vaka Yöneticisi	Müdahale sürecinin planlanması, sürece dahil olacak profesyonellerin ve kurumların koordinasyonun sağlanması, müdahale sürecinin gözlenmesi
Araştırmacı	Güncel müdahaleleri yakından takip etme, kanıta dayalı uygulamalar yapmak ve sosyal çalışma mesleğini geliştirmek işlevi

Kaynak: Yeşilkayalı ve Ofluoğlu, 2018

HAYVANLAR VE İNSANLARA YÖNELİK ŞİDDET ARASINDAKİ İLİŞKİ

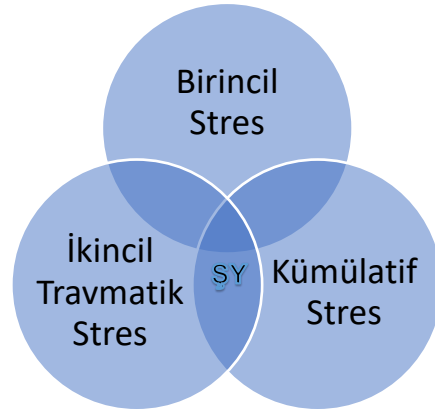
1980'lerin ortalarında, Federal Soruşturma Bürosu (FBI), seri katillerin çoğu zaman erken çocukluk döneminde hayvanların kötüye kullanımına dair bir deneyimi olduğunu tespit etmesiyle başlayan çalışmalarda hayvanlara ve insanlara yönelik şiddet arasında bir ilişkinin bulunduğu ortaya konulmuştur (Veterinary Social Work, 2019a). Bu çerçevede hayvanlara ve insanlara şiddet arasındaki ilişki, farklı disiplinler için de çalışma konusu olmuş, bu bağlamda çeşitli çalışmalar gerçekleştirilmiştir (McDonald vd., 2016; McPhedran, 2009; Tiplady vd.; 2012; Volant ve Coleman, 2008; akt: Newberry, 2016: 3). Yapılan çalışmalar doğrultusunda hayvanlara yönelik şiddet ile çocuk istismarı, aile içi şiddet, yaşlı istismarı arasında bir bağ bulunduğu ortaya konulmuştur (Petersen ve Farrington, 2007). Öte yandan, 1987 yılında revize edilen DSM-III' de hayvanlara yönelik fiziksel şiddet davranış bozukluğun teşhisinde kullanılan kriterlerden biri olmuş, daha sonra yayınlanan DSM kılavuzlarında da bu durum bir tanı kriteri olmaya devam etmiştir (Gleyzer vd., 2002: 258).

Hayvana uygulanan şiddet; mağduru tehdit etmek, aile üyelerine yönelik şiddetin ifşa edilmesini önlemek, mağduru duygusal sıkıntılara tanıklık etmeye zorlamak ile ilgili olabilir. Bu bağlamda, hayvanlara zarar veren çocuklar kendi deneyimledikleri ve gözlemledikleri davranışları sergileyebilir (Canadian Veterinary Medical Association, 2019). Çocukların, öğretmenler, aile dostları gibi, çocuklarla güven bağına sahip olan bireylere, hayvanlara yönelik şiddet hakkında bilgi vermesinin mümkün (Paws, 2019) olduğu bilinciyle, sosyal çalışmacılar mesleki değerlendirmelerinde hayvana ve insana yönelik şiddet arasındaki ilişkiye dikkat etmelidir. Tüm bunlara ek olarak sosyal çalışmacılar, toplumla sosyal çalışma becerileriyle hayvanlara yönelik şiddete dair sivil toplum örgütlerinin oluşturulmasını desteklemek, hayvanlara yönelik şiddetin raporlaştırılması ve koruma programlarının geliştirilmesini sağlamak, şiddete uğramış hayvanlara yönelik çalışan kurumların kurumsal kapasitesini artırmak için mesleki çalışmalar gerçekleştirmelidir.

HAYVANLARA HİZMET VERENLERİN ŞEFKAT YORGUNLUĞU VE SOSYAL ÇALIŞMA UYGULAMALARI

Hayvan ve insan arasındaki bağ temelli sosyal çalışma uygulamalarının bir başka boyutu veteriner hekimler ve hayvanlara hizmet verenlerin şefkat yorgunluğudur. Şefkat (eş duyum, merhamet) yorgunluğu; “bakım verici rolünde çalışan profesyonellerin strese verdiği yanıt olarak tanımlanmaktadır” (MeSH, 2016, akt: Uslu ve Buldukoğlu, 2017: 422). “Merhamet, başkalarının acısını hafifletmek için harekete geçmek için bir motivasyon olarak görülürken merhamet yorgunluğu ise, travmatik olay yaşayan ya da ağrı çeken bireylere yardım etmenin olumsuz etkisi olarak ifade edilmektedir” (Şirin, 2015, akt: Pehlivan ve Güner, 2017: 130). Bu haliyle şefkat yorgunluğu kavramı tükenmişlik kavramından farklı kavramlar olmakla beraber, Meyer ve diğerleri (2015) tükenmişlik ile merhamet yorgunluğu yaşama arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur (akt: Dikmen ve Aydın, 2016: 14). Öte yandan şefkat yorgunluğuyla stres arasında da bir ilişkinin olduğunu söylenebilir. Voges ve Romney (2003) şefkat yorgunluğunun, birincil stres, ikincil travmatik stres ve kümülatif stresin kesişimi olduğunu belirtmektedir (akt: Stoewen, 2019).

Şekil 1: Şefkat yorgunluğu ve stres arasındaki ilişki

Kaynak: Voges ve Romney, 2003, akt: Stoewen,2019.

Şefkat yorgunluğunu beş aşamada açıklamak mümkündür. İlk aşamada bakım veren istekli ve gönüllüdür. İkinci aşamada sinirlilik artar, üçüncü aşamada geri çekilme başlar, bakım veren, hastaya karşı sabrını kaybeder ve savunmacı bir pozisyon alır. Dördüncü aşama “zombi” aşamasıdır bu aşamada mizah duygusu kaybolur ve başkalarına karşı tutumları olumsuzlaşır, beşinci ve son aşamada bakım verenler ya patolojiyi yaşarlar ya da şefkat yorgunluğunun belirtilerini kabul ederek olgunlaşır ve yenilenir (Coles, 2017: 11).

Yorgunluk, uykusuzluk, baş ağrıları, gastrointestinal yakınmalar, artmış hastalık yatkınlığı, artmış madde kullanımı, öfke, iritabilite davranışsal, izolasyon, duygusal hissizlik psikolojik belirtileridir (Hamilton, 2008, Young Hee ve Jong Kyung, 2012, akt: Hiçdurmaz ve Arı-İnci, 2015: 297).

Veteriner hekimler diğer sağlık profesyonelleri gibi tükenmişlikle karşı karşıyadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan bir araştırma veteriner hekimliği mesleğinin tüm meslekler arasında en yüksek intihar insidansına sahip meslek olduğu, bu insidasın hekimler ve diş hekimlerinden iki kat daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur (Lawrence, 2013, akt: Lovell ve Lee, 2013). Ruh sağlığı açısından risklerle karşı karşıya kalan veteriner hekimler, ötenazi gibi ahlaki yönden stres yaratan konularda karar vermek (Hewson, 2014c), hizmet verdikleri hayvanın yaşamını kaybetmesi gibi nedenlerden dolayı şefkat yorgunluğu ile karşı karşıyadır. Veteriner hekimlerin karşı karşıya kaldığı şefkat yorgunluğu sadece veteriner hekimleri değil aynı hizmet ortamında çalışan hayvanlara hizmet veren diğer çalışanları da etkilemektedir.

Şefkat yorgunluğunun önlenmesi ve yönetilmesi için, şefkat yorgunluğu yaşayan profesyonelin güçlü kişisel destek ağlarının bulunması, kişinin şefkat yorgunluğu belirtilerini bilerek “kendi kendinin doktoru olması”, mentör bulma, süpervizyon almayı

kabul etmesi ve süpervizyon çalışmalarına katılması, destek gruplarına dahil olması gerekmektedir (Huggard ve Huggard, 2008: 4). Bu çerçevede sosyal çalışmacılar, hayvan ve insan arasındaki bağ temelli sosyal çalışma uygulamaları kapsamında, veterinerlik alanında şefkat yorgunluğunun önlenmesine yönelik müdahale programları geliştirmeli, birey ve grup düzeyinde mesleki uygulamalar gerçekleştirmelidir. Türkiye’de sağlık sektöründeki profesyonellerin iş doyumu ve tükenmişliğine dair çalışmalar bulsa da veteriner hekimlere yönelik yapılan çalışmalar yok denecek kadar azdır² (Babaoğlu vd., 2012). Ayrıca, Türkiye’de veteriner hekimlerin şefkat yorgunluğu herhangi bir akademik çalışmaya konu olmamıştır. Öte yandan, veteriner hekimlere ve hayvanlara hizmet verenlere yönelik psikososyal destek vermeye yönelik bir program bulunmamaktadır. Bu çerçevede sosyal çalışmacılar, makro düzeyde veteriner hekimlerin ve hayvanlara hizmet verenlerin şefkat yorgunluğuyla baş etmelerine yardımcı olan kuruluşların oluşturulmasına yönelik çalışmalar gerçekleştirmelidir.

SONUÇ

“Veteriner sosyal çalışma alanında uzmanlaşarak, insanlar ve hayvanlar arasındaki ilişkide ortaya çıkan insan ihtiyaçlarına yönelik olarak topluma hizmet vereceğime yemin ediyorum. Güçler perspektifi ve kanıta dayalı uygulamayla, mesleğimin etik kurallarına uymaya, tüm türlerin onur ve değerine saygı duymaya ve bunu teşvik etmeye, mesleki çabalarımın hepsinde duyarlı bir denge kurmaya özen ve sebatla gayret edeceğim.” Veteriner Sosyal Çalışma Yemini (Veterinary Social Work, 2019b)

Sosyal çalışma alanında fiziki çevrenin bir gündem haline gelmesi, flora ve faunaya dair mesleki uygulamaları da beraberinde getirmiştir. Bu doğrultuda, çevre odaklı sosyal çalışma uygulamalarına benzer bir şekilde hayvan ve insan arasındaki bağ temelli sosyal çalışma uygulamaları da gelişmeye başlamıştır. İnsanlar ve hayvanlar arasındaki bağın her geçen gün önem kazanması, ABD Texas’da bir grup akademisyen tarafından yürütülen çalışmalarla şekillenen hayvan ve insan arasındaki bağ temelli sosyal çalışma uygulamalarının yaygınlaştırılmasını gündeme getirmiştir (Veterinary Social Work, 2019c).

Hem Dünya hem Türkiye için yeni bir uygulama alanı olan hayvan ve insan arasındaki bağ temelli sosyal çalışma uygulamaları doğrultusunda, başta hayvan hastaneleri başta olmak üzere, hayvan barınakları ve hayvanlara hizmet veren tüm alanlarda

² Bu konuyla ilgili başlıca çalışmaları; Özen ve ark. (2007) tarafından hazırlanan “A Study on Life Satisfaction of Turkish Veterinary Practitioners” adlı çalışma, Babaoğlu ve diğerleri (2012) tarafından hazırlanan “İstanbul’da Çalışan Veteriner Hekimlerin İş Doyumu ve Tükenmişlik Düzeyleri Hakkında” çalışma olarak tanımlamak mümkündür.

hayvan ve insan arasındaki bağ temelli sosyal çalışma uygulamalarının gerçekleştirilmesi mümkündür. Hayvan ve insan arasındaki bağ temelli sosyal çalışma uygulamalarının gerçekleştirilmesi için, bu alana özgü eğitim programları geliştirilerek alana özgü mesleki bilgi ve becerilerin geliştirilmesi sağlanmalı, meslek elemanlarının ve uygulama öğrencilerin hayvan ve insan arasındaki bağ temelli sosyal çalışma uygulamaları gerçekleştirilmesi teşvik edilmeli, bu alana özgü bilimsel çalışmalar artırılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Albert, A., Bulcroft, K. (1988). Pets, families, and the life course. *Journal of Marriage and the Family*, 50 (May), 543-552.
- Babaoğlu, Ü. T., Cevizci, S., Arslan, M. (2012). İstanbul'da çalışan veteriner hekimlerin iş doyumunu ve tükenmişlik düzeyleri. *Kafkas Univ Vet Fak Dergisi*, 18(4), 599-604.
- Butler, C., & DeGraff, P. S. (1996). Helping during pet loss and bereavement. *Veterinary Quarterly*. 18(1), 58-60 <https://doi.org/10.1080/01652176.1996.9694687>
- Burrows, K. E., Adams, C. L., Millman, S. T. (2008). Factors affecting behavior and welfare of service dogs for children with autism spectrum disorder. *Journal of Applied Animal Welfare Science*, 11, 42-62, <http://dx.doi.org/10.1080/10888700701555550>.
- Carmack, B., J (1985). The effects on family members and functioning after the death of a pet. *Marriage & Family Review*, 8:3-4, 149-161.
- Carmack, B. J. (1991). Pet loss and the elderly. *Holistic Nursing Practice*. 5(2), 80-87 <https://doi.org/10.1097/00004650-199101000-00015>
- Canadian Veterinary Medical Association (2019). The Link-Animal Abuse, Child Abuse, And Domestic Violence. <https://www.canadianveterinarians.net/policy-advocacy/link-between-animal-child-domestic-abuse>. Erişim Tarihi: 3 Ağustos 2019
- Carlisle, G., K. (2015). The social skills and attachment to dogs of children with Autism Spectrum Disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders*. 45: 1137-1145.
- Carlisle, G., K. (2014). Pet dog ownership decisions for parents of children with autism spectrum disorder. *Journal of Pediatric Nursing*, 29 (2): 114 DOI: [10.1016/j.pedn.2013.09.005](https://doi.org/10.1016/j.pedn.2013.09.005).
- Cevizci, S., Erginöz, E., Baştaş, Z. (2009). İnsan sağlığının iyileştirilmesine yönelik hayvan destekli tedaviler. *TAF Preventive Medicine Bulletin* 8(3).
- Coles, T. (2017). Compassion Fatigue and Burnout: History, Definitions and Assessment. *Veterinarian's Money Digest* 1, 10-15

- Contalbrigo, L., de Santis, M., Toson, M., Montanaro, M., Farina, L., Costa, A., & Nava, F. A. (2017). The efficacy of dog assisted therapy in detained drug users: A pilot study in an Italian attenuated custody institute. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. <https://doi.org/10.3390/ijerph14070683>
- Corr, C. A. (2004). Pet Loss in Death-Related Literature for Children. *Omega- Journal of Death and Dying* 48(4),399-414 <https://doi.org/10.2190/HXQY-DU5D-YC39-XKJ9>
- Dikmen, Y., Aydın, Y. (2016). Hemşirelerde Merhamet Yorgunluğu: Ne? Nasıl? Ne Yapmalı?. *Journal of Human Rhythm*, 2(1).
- Duffey, T. (2005). Saying Goodbye: Pet Loss and Its Implications. *Journal of Creativity in Mental Health*.1(3-4), 287-295 <https://doi.org/10.1300/J456v01n03>
- Dulmus, C. N., & Sowers, K. M. (2012). *Social work fields of practice : Historical trends, professional issues, and future opportunities*. Retrieved from <https://ebookcentral.proquest.com>
- Dünya. (2018). 2 Milyar Dolarlık Pazarda Hektaş Hamlesi. Erişim Adresi: <https://www.dunya.com/sirketler/2-milyar-dolarlik-pazarda-hektas-hamlesi-ahaberi-413047> Erişim Tarihi:3 Ağustos 2020
- Habarth, J., Bussolari, C., Gomez, R., Carmack, B. J., Ronen, R., Field, N. P., Packman, W. (2017). Continuing Bonds and Psychosocial Functioning in a Recently Bereaved Pet Loss Sample. *Anthrozoos*. 30(4),651-670 <https://doi.org/10.1080/08927936.2017.1370242>.
- Holcombe, T. M., Strand, E. B., Nugent, W. R., & Ng, Z. Y. (2016). Veterinary social work: Practice within veterinary settings. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*.26(1), 69-80 <https://doi.org/10.1080/10911359.2015.1059170>
- Hart, L., Mader, B., Rivero, C., Hart, N. (1987) A pet loss support group: Evaluation of the first year. *California Veterinarian*, 41 (2), 13-15.
- Hewson, C. (2014a). The impact of pet loss: an update on the research and evidence-based ways to help grieving clients. *The Veterinary Nurse* 5(6) <https://doi.org/10.12968/vetn.2014.5.6.300>
- Hewson, C. (2014b). Grief for pets - Part 1: Overview and some false assumptions. 29(9) *Veterinary Nursing Journal*. Vol,
- Hewson C. (2014c). Grief for Pets:2 Avoiding compassion fatigue *Veterinary Nursing Journal*, 29(12), 388-391, DOI: 10.1111/vnj.12199
- Hiçdurmaz, D., İnci-Arı, F.(2015). Eşduyum yorgunluğu: tanımı, nedenleri ve önlenmesi. *Psikiyatriye Güncel Yaklaşımlar*. 7(3). 295-303. DOI: 10.5455/cap.20141128113430.

- Hunt, M., & Padilla, Y. (2006). Development of the pet bereavement questionnaire. *Anthrozoos*.19(4), 308-324 <https://doi.org/10.2752/089279306785415493>
- Gleyzer, R., Felthous, A. R., Holzer, C. E. (2002). Animal cruelty and psychiatric disorders. *The journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*.30(2),257-265
- Guillo, D. (2015). Quelle place faut-il faire aux animaux en sciences sociales : Les limites des réhabilitations récentes de l'agentivité animale. *Revue française de sociologie*, vol. 56,(1), 135-163. doi:10.3917/rfs.561.0135.
- Koca, T. T., Ataseven, H. (2015). What is hippotherapy? The indications and effectiveness of hippotherapy. *Northern clinics of Istanbul*. <https://doi.org/10.14744/nci.2016.71601>
- Kogran, L., Erdman, P. (2019). *Pet Loss, Grief, and Therapeutic Interventions: Practitioners Navigating the Human-Animal Bond*. London: Routledge
- Le Roux MC, Swartz L, Swartz E (2014). The effect of an animal-assisted reading program on the reading rate, accuracy and comprehension of grade 3 students: A randomized control study. *Child Youth Care Forum* 43(6): 655–673.
- Lee, S. A. (2016). Religion and pet loss: afterlife beliefs, religious coping, prayer and their associations with sorrow. *British Journal of Guidance and Counselling*.44(1),123-129 <https://doi.org/10.1080/03069885.2015.1043236>
- Lovell, B., Lee, RT (2013). Burnout and health promotion in veterinary medicine. *Can Vet*. 54(8)
- McCormick, J. (2016). Benefit of animal-assisted therapy programs in prison. *ESSAI* 14(27). P.102-105. Erişim Adresi: <https://dc.cod.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1583&context=essai>
- Moretti, F., De Ronchi, D., Bernabei, V., Marchetti, L., Ferrari, B., Forlani, C., Atti, A. R. (2011). Pet therapy in elderly patients with mental illness. *Psychogeriatrics*.11(2),125-129 <https://doi.org/10.1111/j.1479-8301.2010.00329.x>
- Morley, C., Fook, J. (2005). The importance of pet loss and some implications for services. *Mortality*. 10(2),127–143 <https://doi.org/10.1080/13576270412331329849>
- Newberry, M. (2016). Pets in danger: Exploring the link between domestic violence and animal abuse. *Aggression and Violent Behavior* 34,273-281 10.1016/j.avb.2016.11.007
- Özen, A., Yüksel, E., Özen, R., Atıl, E., Yaşar, A., & Yerlikaya, H. (2007). A study on life satisfaction of Turkish veterinary practitioners. *Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 21(1), 5-10.

- Packman, W., Field, N. P., Carmack, B. J., & Ronen, R. (2011). Continuing bonds and psychosocial adjustment in pet loss. *Journal of Loss and Trauma*, 16(4), 341-357 <https://doi.org/10.1080/15325024.2011.572046>
- Paws (2019). The Animal-Abuse- Human Violence Connection. Erişim Adresi: <https://www.paws.org/get-involved/take-action/explore-the-issues/animal-abuse-connection/> Erişim Tarihi: 3 Ağustos 2019
- Pehlivan, T., Güner, P. (2018). Merhamet yorgunluğu: bilinenler, bilinmeyenler. *Pszkiyatri Hemşireliği Dergisi*, 9(2): 129-134. Doi: 10.14744/phd.2017.25582
- Peluso, S., De Rosa, A., De Lucia, N., Antenora, A., Illario, M., Esposito, M., De Michele, G. (2018). Animal-Assisted Therapy in Elderly Patients: Evidence and Controversies in Dementia and Psychiatric Disorders and Future Perspectives in Other Neurological Diseases. *Journal of Geriatric Psychiatry and Neurology*. <https://doi.org/10.1177/0891988718774634>
- Petersen, M. L., & Farrington, D. P. (2007). Cruelty to animals and violence to people. *Victims and Offenders* 2(1) 21-43 <https://doi.org/10.1080/15564880600934187>
- Planchon, L.A., Templer, D.I., Stokes, S., Keller, J. (2002) Death of a companion cat or dog and human bereavement: Psychosocial variables. *Society and Animals*, 10, 93-105
- Quackenbush, J.E., Glickman, L. (1984) Helping people adjust to the death of a pet. *Health and Social Work*, 91(1), 42-48.
- Robin, M., & Bense, R. ten. (1985). Pets and the Socialization of Children. *Marriage & Family Review*, 8(3-4), 63-78. https://doi.org/10.1300/J002v08n03_06
- Ross, C. B., Baron-Sorensen, J. (1998). Pet loss and human emotion : A guide to recovery: Second edition. *Pet Loss and Human Emotion: A Guide to Recovery*. New York: Accelerated Development
- Ross, C., B. (2005). *Pet Loss and Children: Establishing a Healthy Foundation* New York: Routledge
- Ross, C. B., & Baron-Sorensen, J. (2007). *Pet loss and human emotion : A guide to recovery: Second edition. Pet Loss and Human Emotion: A Guide to Recovery: Second Edition*. <https://doi.org/10.4324/9780203943861>
- Schmidt, M., Naylor, P. E., Cohen, D., Gomez, R., Moses, J. A., Rappoport, M., Packman, W. (2018). Pet loss and continuing bonds in children and adolescents. *Death Studies*.44(5),278-284 <https://doi.org/10.1080/07481187.2018.1541942>
- Siddiq, A. B., Erdem, Ç., Şanlı, S. (2018). Türkiye’de İnsan-Hayvan İlişki Bilimi Antrozooloji’nin Faaliyet Alanları. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 805-826.

- Sife, W. (2005). *The loss of a pet*. New Jersey: Howe Book House
- Stoewn,D.(2019). Compassion Fatigue. Erişim Adresi: <https://ovc.uoguelph.ca/sites/default/files/users/e.lowenger/files/Compassion%20Fatigue%20Notes.pdf> Erişim Tarihi: 3 Ağustos 2019
- Triebenbacher, S. L. (2006). The Companion Animal within the Family System The Manner in Which Animals Enhance Life within the Home: *Handbook on Animal-Assisted Therapy İçinde*. <https://doi.org/10.1016/B978-012369484-3/50018-9>
- Turner, W.G. (2003) Bereavement counseling: using a social work model for pet loss. *Journal of Family Social Work*, 7(1), 69-81. https://doi.org/10.1300/j039v07n01_05
- Uslu, E., Buldukoğlu,K.(2017). Psikiyatri Hemşireliğinde Şefkat Yorgunluğu: Sistematik Derleme. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*. 9(4), 421-430. doi: 10.18863/pgy.310831
- Veterinary Social Work (2019a). The Link Between Human &Animal Violence. Erişim Adresi: <https://vetsocialwork.utk.edu/about-us/the-link-between-human-animal-violence/> Erişim Tarihi: 3 Ağustos 2019
- Veterinary Social Work (2019b). Veterinary Social Work Oath Erişim Adresi: <https://vetsocialwork.utk.edu> Erişim Tarihi 21 Ağustos 2019
- Veterinary Social Work (2019c). Faculty & Staff. Erişim Adresi: <https://vetsocialwork.utk.edu/faculty-staff/> Erişim Adresi: 15 Nisan 2020
- Walsh AE.(2014). Impact of animal assisted therapy on oral reading fluency of second graders. Doctoral thesis, State University of New York at Fredonia. Available: https://dspace.sunyconnect.suny.edu/bitstream/handle/1951/64521/Alison_Eckert_Masters_Project_May2014.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
- Wrobel, T. A., & Dye, A. L. (2005). Grieving Pet Death: Normative, Gender, and Attachment Issues. *OMEGA - Journal of Death and Dying*. 47(4),385-393 <https://doi.org/10.2190/qyv5-llj1-t043-u0f9>
- Yeşilkayalı, E., & Oflluoğlu, A. (2018). Animal assisted interventions in social work practices: Sosyal çalışma uygulamalarında hayvan destekli müdahaleler. *Journal of Human Sciences*.15(4),1874-1892 <https://doi.org/10.14687/jhs.v15i4.5465>